

verdriet gestorven, is zijn vader in de gevangenis bezweken waar men hem had opgesloten omdat men van hem een wanhoopsuitbarsting vreesde, en blijkt Adinda verdwenen te zijn: zij is met haar broers door haar vader (ook háár moeder is van verdriet gestorven) meegenomen naar een plaats aan de kust vanwaar de vader met andere dorpelingen die door de *wedono* tot de bedelstaf zijn gebracht, is overgestoken naar het gebied in het zuiden van Sumatra, de Lampongs, waar verzet geboden wordt tegen het Nederlands gezag. Saïdjah gaat er heen en sluit zich, op zoek naar Adinda, bij de opstandelingen aan; 'in een dorp dat pas veroverd was door het Nederlandse leger, en dus in brand stond', vindt hij het lijk van Adinda's vader, de lijken van haar drie broers, 'jongelingen, bijna kinderen nog, en een weinig verder lag het lijk van Adinda, naakt, afschuwelijk mishandeld.'

'Toen liep Saïdjah enige soldaten tegemoet, die met geveld geweer de laatstlevende opstandelingen in het vuur dreven der brandende huizen. Hij omvademde de brede zwaardbajonetten, drukte zich voorwaarts met kracht, en drong nog de soldaten terug met een laatste inspanning, toen de gevesten stuitten tegen zijn borst.

En weinig tijds later was er te Batavia groot gejubel over de nieuwe overwinning, die weer zovele lauweren had gevoegd bij de lauweren van 't Nederlands-Indisch leger. En de Landvoogd schreef naar 't Moederland dat de rust in de Lampongs hersteld was. En de Koning van Nederland, voorgelicht door zijn Staatsdienaren, beloonde wederom zoveel heldenmoed met vele ridderkruisen.

En waarschijnlijk stegen er uit de harten der vromen, in zondagskerk of bidstond, dankgebeden ten hemel, bij 't vernemen dat 'de Heer der heirscharen' weer had meegestreden onder de banier van Nederland . . .

'Maar God, met zoveel wee begaan,
nam de offers van die dag niet aan!'

Het slot van *Max Havelaar* volgde het door Douwes Dekker niet verzonden, in '56 geschreven memorandum voor de gouverneur-generaal; het eindigde met de opdracht van zijn werk aan

'Willem de Derde, Koning, Groothertog, Prins . . . meer dan Prins, Groothertog en Koning . . . KEIZER van het prachtig rijk van INSULINDE dat zich daar slingert om de evenaar, als een gordel van smaragd . . .

Aan u durf ik met vertrouwen vragen of het uw Keizerlijke wil is:

Dat de Havelaars worden bespat door de modder van Slijmeringen en Droogstoppels?

en dat daarginds uw meer dan *dertig millioenen* onderdanen worden MISHANDELD EN UITGEZOGEN IN UW NAAM?'